
Cartes i documents

Pompeu Fabra i la política: més mots subscrits (1931), idiògrafs (1932, 1934) i reportats (1934)

JORDI GINEBRA

Universitat Rovira i Virgili

jordi.ginebra@urv.cat

Resum: S'editen i contextualitzen quatre petits textos per contribuir a completar la tasca de referenciar i editar la bibliografia de Pompeu Fabra, com a complement a la publicació dels 10 volums de les *Obres completes* del gramàtic. Són textos que reforcen la idea que Pompeu Fabra es va sentir fortament implicat en els avatars polítics de la Catalunya del període republicà.

Paraules clau: Pompeu Fabra, història de la llengua, catalanisme, Segona República.

Pompeu Fabra and politics: some new signed (1931), idiographic (1932, 1934), and reported words (1934)

Abstract: This contribution consists in the publication and study of four short texts as a contribution to the task of completing the record of Pompeu Fabra's bibliography to complement the 10 volumes of his *Obres completes* (2005-2020). The texts reinforce the idea that Pompeu Fabra felt strongly involved in the political ups and downs of Catalonia during the republican period.

Keywords: Pompeu Fabra, history of Catalan language, Catalanism, Second Spanish Republic.

Introducció

Amb aquest treball ens proposem fer una petita contribució —certament, molt petita— a la tasca de referenciar i editar la bibliografia de Pompeu Fabra. Encara que es tracta d'una tasca ja realitzada per mitjà de la publicació dels 10 volums de les *Obres completes* del gramàtic (2005-2020), el fet —segurament inevitable, malgrat l'ambició i el rigor de la feina feta— és que el material que presentem aquí no hi va ser recollit.

Per caracteritzar el grau d'autoria dels quatre textos que transcrivim, seguim la tipologia establerta per Josep Murgades (2013a, p. 62). El primer és un text *subscrit* (Fabra s'adhereix al contingut de l'escrit, però no el redacta). Es tracta de la crida per la unitat catalana davant les eleccions a Corts Constituents del 28 de juny de 1931. Una crida que, dissortadament, va tenir molt poc recorregut. El segon és un text *idiògraf*: la resposta a un qüestió tramesa pel setmanari *La Rambla* el 1932, amb motiu del primer aniversari de la proclamació de la República. Tot i que el text no seria idiògraf en el sentit més estricte del terme (perquè és evident que Fabra no en va corregir les proves), pensem que encaixa en aquesta categoria. El tercer és un text *reportat*: les paraules que va dir (o algunes de les paraules que va dir) en la reunió del 9 de juny de 1934 convocada per Palestra. Una reunió que tenia l'objectiu de constituir un front comú de joventuts en un

moment en què es va considerar que Catalunya havia estat particularment agredida per l'Estat. Tot i que hi ha diversos autors que han tractat d'aquesta reunió, cap no s'ha referit a les paraules de Fabra, que hem obtingut de la premsa que les va *reportar*. Finalment, el quart text torna a ser un text idiògraf: una carta, signada conjuntament amb Joaquim Balcells, defensant-se públicament de les acusacions llançades contra la Universitat Autònoma de Barcelona, al desembre de 1934, pel polític espanyol Felipe Sánchez Román.

Text subscrit: la crida per la unitat catalana en les eleccions a Corts Constituents del 28 de juny de 1931

Després de proclamada la República, en el marc de les eleccions a Corts Constituents que havien de celebrar-se el 28 de juny de 1931, de les quals havien de sortir els representants que Catalunya enviaria al Parlament espanyol per negociar l'Estatut d'Autonomia i, en definitiva, les noves regles de joc de les relacions polítiques entre Catalunya i Espanya, alguns sectors nacionalistes van proposar que es formés una candidatura catalanista unitària, de l'estil de la Solidaritat Catalana de 1907 (GONZÁLEZ VILALTA 2006, p. 45). Aquesta iniciativa, que, d'acord amb González Vilalta (2006, p. 45), va ser encapçalada per l'entitat Nosaltres Sols!, va cristal·litzar en una crida, «Per la unitat catalana davant les eleccions vinents», que es va publicar a la premsa el 10 de juny. La signaven tretze noms destacats de la cultura catalana, entre els quals hi havia Pompeu Fabra. El text, transcrit de *La Publicitat*, és el següent:

Per la unitat catalana davant les eleccions vinents

A darrera hora ens ha estat pregada la publicació del següent document:

«Tots els que diumenge passat foren testimonis dels dos magnífics actes celebrats a Manresa amb motiu de la commemoració del quarantenari de les «Bases», i a Barcelona a l'estatge del Centre de Dependents, convenen a constatar la realitat d'un corren[t] popular favorable a l'establiment d'una vasta solidaritat catalanista que integri els patriotes de les diverses tendències del nacionalisme català.

És tan forta aquesta realitat, és tan evident, que ara és l'hora de Catalunya, és tan indiscutible que la nostra pàtria s'ha de presentar unànime davant les Constituents per a defensar l'Estatut que ha de regir-la, que creiem un deure apel·lar a l'opinió catalana perquè amb el cor i la voluntat posats al servei de la causa de Catalunya, s'adhereixi tot seguit a aquesta iniciativa.

Els catalans que individualment o col·lectivament vulguin ajudar-la han d'adreçar-se, per ara, a algun dels sotasignants:

Manuel Folguera i Duran, Vicents A. Ballester, Ferran de Sagarra i de Siscar, Francesc Maspons i Anglasesell, Daniel Girona i Llagostera, Pompeu Fabra, vídua

de Verdaguer, Josep Carbonell, Ferran Soldevila, Manuel Brunet, Josep Batista Roca, Jaume Serra Hunter, David Ferrer.»¹

La crida va ser publicada també a altres diaris, com *La Veu de Catalunya* (any XLI, núm. 10.920, 10 juny 1931, p. 4, edició del matí; hi va tornar a aparèixer l'endemà) o *El Matí* (any III, núm. 639, 10 juny 1931, p. 12). Modernament, amb la indicació explícita que té Pompeu Fabra com un dels signants, el text ha estat reproduït en diversos llocs (FOLGUERA I DURAN 1996, p. 327; GONZÁLEZ VILALTA 2006, p. 45-46), però no ha estat recollit a les *Obres completes* del gramàtic ni, pel que sabem, ha estat referenciat en els estudis sobre Pompeu Fabra.² Al treball de Lluís Duran i Jordi Manent sobre la participació de Fabra en la política de partits es fa de fet referència al text (DURAN i MANENT 2018, p. 95-96), però no s'indica que sigui un text subscript per Fabra.

La crida va rebre un gran nombre d'adhesions, que va publicar la premsa catalana durant els dies següents.³ És important, en qualsevol cas, fer la remarca que Fabra no va ser una de les persones que es van adherir a la crida, sinó que, almenys nominalment, en va ser un dels promotors, tot i que per ara no tenim coneixement dels conductes per mitjà dels quals es va proposar al gramàtic que formés part del nucli impulsor de la iniciativa.⁴

La proposta es va concretar finalment en un Comitè Pro Unitat Catalana, que va tenir, de tota manera, una vida molt curta (GONZÁLEZ VILALTA 2006, p. 47). Els interessos dels dos principals partits catalanistes, Esquerra Republicana de Catalunya i la Lliga Regionalista, anaven orientats en altres direccions. La iniciativa va morir tot just haver nascut. Poc després, de cara a la segona volta de les eleccions a Corts, del dia 12 de juliol, va tenir lloc l'episodi, ja més conegut i estudiat, de la inscripció de Fabra, sense el seu vistiplau, en una candidatura de partit (MIRACLE 1968, p. 556-558; RIQUER 2016, p. 50; DURAN i MANENT 2018, p. 95-100).

1. *La Publicitat*, any LIII, núm. 17.734 (10 juny 1931), p. 7. Els actes als quals es fa referència en la crida són, d'una banda, la commemoració de les Bases de Manresa, que, organitzada per la Unió Catalanista, havia tingut lloc en aquesta ciutat el 7 de juny, amb una gran afluència de públic i la participació de destacades personalitats de la política catalana. Vegeu «Commemoració de les Bases de Manresa», *La Veu de Catalunya*, any XLI, núm. 10.918 (9 juny 1931), p. 4. Fabra no hi va ser, però, segons *L'Esquella de la Torratxa* (any LV, núm. 2710, 12 juny de 1931, p. 386), «Josep Mª Batista i Roca va parlar en nom de Pompeu Fabra i representant "Palestra"» (vegeu també DURAN 2007, p. 279). De l'altra, un acte «de germanor» que va tenir lloc el mateix dia al local del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, celebrat com a homenatge i agraïment públic a les persones que havien ajudat l'entitat durant la dictadura. Vegeu «Actes de germanor al Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria», *La Veu de Catalunya*, any XLI, núm. 10918 (9 juny 1931), p. 5. En el marc d'aquest acte va pronunciar una conferència Àngel Ossorio Gallardo. Després es va fer un dinar al restaurant Maricel Park, amb l'assistència de 500 persones.

2. Els editors de les *Obres completes* de Fabra van decidir no incloure-hi tots els manifestos subscrits pel gramàtic, però sí que van proporcionar una llista dels documents d'aquestes característiques dels quals tenien notícia (MURGADES 2013b, p. 675), i no hi figura el text del qual tractem en aquest apartat.

3. Vegeu, per exemple, «Per la unitat catalana davant les eleccions vinents. Una nota publicada ahir en el nostre diari desvetlla un sentiment de solidaritat catalana», *El Matí*, any III, núm. 640 (11 juny 1931), p. 1.

4. En la iniciativa hi va tenir un paper central la Unió Catalanista, i específicament Manuel Folguera i Duran, malgrat que en les seves memòries declara que van ser Joan A. Maragall i August Maria Argimon els qui van anar a veure'l per proposar-li la creació de la candidatura unitària (FOLGUERA I DURAN 1996, p. 324).

Text idiògraf: resposta a un qüestionari en el primer aniversari de la Segona República

L'11 d'abril de 1932, el setmanari *La Rambla*, amb motiu del primer aniversari de la proclamació de la República, va publicar una breu enquesta —una pregunta que demanava dues respostes—, que havia adreçat a deu personalitats de la Catalunya del moment. La pregunta era la següent: «Quin ha estat el major encert i el major desencert del nou règim a l'any de la seva instauració?» Les personalitats interrogades eren Marcel·lí Domingo, Ventura Gassol, Lluís Companys, Joan Moles, Joan Lluhí Vallescà, Joan Estelrich, Josep Sunyol i Garriga, Lluís Nicolau d'Olwer, Ramon Noguer i Comet i Pompeu Fabra.

El text que transcriu la resposta de Fabra (que, com tots els altres, anava il·lustrat amb un retrat) és el següent:

Heus ací l'opinió de l'il·lustre filòleg:

—Encert? No hi ha lloc a dubtes: tota l'obra d'Azaña al ministeri de la Guerra.

—Desencert? Haver passat un any sense haver aprovat l'Estatut de Catalunya.⁵

La resposta de Fabra sobre l'encert més gran del nou règim és força coincident amb la de sis dels deu enquestats. Així, la resposta de Nicolau d'Olwer és aquesta: «haver posat a ratlla els militars reclient-los[sic] a les casernes». La d'Estelrich, que inclou referències a altres temes, conté aquesta frase: «la solució del problema militar realitzada per Azaña». Moles es refereix a l'obra d'Azaña d'«haver fet un exèrcit del poble, exèrcit que des del primer moment ha estat sempre sota les ordres i iniciatives del poder civil». I Ventura Gassol diu que l'èxit més important «ha estat l'haver minvat gràcies a l'obra del senyor Azaña la importància del militarisme». Sunyol també fa una al·lusió a la independització del poder civil de la tutela militar. Manuel Azaña, efectivament, havia iniciat una reforma a fons de l'exèrcit espanyol, una reforma que havia suscitat la simpatia d'una bona part de la intel·lectualitat catalana. En aquest punt, doncs, Fabra es mostrava una vegada més com una persona atenta a les vicissituds polítiques del moment.⁶

La resposta fabriana sobre el principal desencert del règim republicà fins al moment era més previsible, ja que la posició compromesa de Fabra a favor de l'autonomia política de Catalunya ja és coneguda. De tota manera, la coincidència amb els altres enquestats és una mica menor. Coincideix amb Nicolau d'Olwer («no haver aprovat

5. «L'aniversari de la República. Quin ha estat el major encert i el major desencert del nou règim a l'any de la seva instauració?», *La Rambla*, any III, núm. 117 (11 abril 1932), p. 3.

6. Agraïm a Montserrat Duch i a Xavier Ferré Trill les respostes a una consulta nostra sobre aquesta matèria. Una qüestió diferent és si la reforma de l'exèrcit realitzada per Azaña —i la percepció positiva que en van tenir els catalans— es va correspondre realment amb un canvi a fons de la mentalitat dels militars espanyols, un punt que, coneixent els fets que s'esdevindrien a partir del juliol de 1936, es presenta ple de dubtes. Per a tota aquesta qüestió complexa, vegeu, entre altres, Alpert (1982), López Ramón (2009) i Roldán Cañizares (2016).

en bloc i sense discussió l'Estatut de Catalunya»), amb Lluhí Vallescà («no haver solucionat encara la qüestió catalana») i amb Companys («no haver acceptat íntegrament i immediatament l'Estatut de Catalunya»). Com se sap, l'Estatut de Núria havia estat votat pel poble català a l'agost de 1931, i l'Estatut d'Autonomia que finalment aprovarien les Corts espanyoles no va arribar fins al setembre de 1932.

Text reportat: paraules i propostes a l'assemblea de les joventuts catalanistes convocada per Palestra (1934)

El 8 de juny de 1934, el Tribunal de Garanties Constitucionals va declarar improcedent la Llei de Contractes de Conreu aprovada al març pel Parlament de Catalunya. Aquest fet va operar com a catalitzador d'una situació de tensió política que ja existia, i va encendre els sectors catalanistes, que van considerar que l'ofensiva contra Catalunya requeria una resposta contundent —que, al capdavant, va acabar materialitzant-se en el Sis d'Octubre. L'entitat patriòtica Palestra, que presidia Fabra, molt activa en aquell moment, va convocar, per al 9 de juny a la nit, una reunió de representants de les joventuts de tots els partits i entitats catalanistes. L'objectiu era constituir un front nacional de joventuts per a la defensa de las llibertats de Catalunya. El mateix dia, al matí, Fabra i Batista i Roca havien fet una visita a Lluís Companys, president de la Generalitat, per informar-lo de la convocatòria.⁷

La reunió va ser presidida per Pompeu Fabra. Va ser tensa i tempestuosa. Hi havia uns dos-cents joves. Poc després de començada, un dels assistents va demanar que fos llegida la llista de les entitats presentades a l'acte. En sonar el nom de les Joventuts de Lliga Catalana, van començar a sentir-se crits i protestes. Llavors es va sol·licitar als delegats de les Joventuts de la Lliga que expliquessin els motius que tenien per assistir a la reunió, però ho van fer amb tan poca habilitat que no aconseguiren sinó encendre encara més els ànims. Davant la protesta general, els delegats de la Lliga van abandonar el local.

Es va proposar ajornar la reunió (se sospitava, a més, que hi havia infiltrats que volien rebentar-la), però al final es va acordar que tothom sortiria del local i que hi tornarien a

7. El diari *La Veu de Catalunya* només informa de la visita —«El dia a la Generalitat», *La Veu de Catalunya*, any 44, núm. 11852 (10 juny 1934), p. 11—, però *La Humanitat* sí que indica explícitament que el motiu era la reunió convocada per Palestra —«Visites al President», *La Humanitat*, any IV, núm. 804 (10 juny 1934), p. 1. Porta i Capdevila (2021, p. 202) assenyala, de manera més genèrica, que hi van anar per informar dels moviments que prepararia Palestra. Tant aquest autor (PORTA I CAPDEVILA 2021, p. 204) com Castells (2000, p. 43) indiquen, per error, que la reunió de Palestra amb les joventuts catalanistes es va fer el dia 10. Tots dos autors (CASTELLS 2000, p. 47; PORTA I CAPDEVILA 2021, p. 204) també escriuen que l'endemà de la reunió Fabra va visitar d'urgència Companys per fer-li'n arribar les conclusions, però cal tenir en compte que aquesta visita, si bé va tenir lloc l'endemà del dia 10, no va tenir lloc l'endemà de la reunió, sinó el dilluns 11. Vegeu «Catalunya respon a l'ofensiva», *La Publicitat*, any 56, núm. 18669 (12 juny 1934), p. 1. Cap d'aquestes dues visites de Fabra a Companys està referenciada a la «Cronologia general de la vida i l'obra de Pompeu Fabra» de les *Obres completes* (JANÉ I MIR 2013), i tampoc no s'hi consigna l'assistència de Fabra a la reunió de Palestra del dia 9.

entrar dues persones per entitat, amb acreditacions (CASTELLS 2000, p. 46). Tot seguit, d'acord amb el que reporta la notícia de *La Veu de Catalunya* de l'endemà, Fabra «exposà en un breu parlament l'objecte que tenia [la reunió], i seguidament proposà les bases d'un manifest adreçat al Govern de la Generalitat oferint-li el concurs de totes les Joventuts Nacionalistes, en tots els terrenys, si aquell defensava la dignitat de Catalunya amb el màxim d'energia».⁸ El diari *La Publicitat* també deia explícitament que els acords van ser proposats per Fabra: «En la reunió, convocada per “Palestra”, que fou celebrada ahir a les deu de la nit, a la qual assistiren delegacions de tots els nuclis de joventuts de partits catalans i de les entitats patriòtiques de tots els matisos, hom aprovà per aclamació els acords que publiquem més avall, proposats pel president de l'assemblea, Pompeu Fabra, en nom de “Palestra”».⁹

Els acords, signats per més de 50 entitats i agrupacions, amb el preàmbul que els precedia, van ser els següents:

Els acords

Des de la seva fundació, «Palestra» ha propugnat la solidaritat nacional de tots els catalans al servei de la Pàtria. Més encara ha d'insistir en la seva posició avui que l'Estat espanyol, revelant novament la seva incomprensió i el seu imperialisme, es troba en plena ofensiva contra les nostres llibertats incipients.

Aquesta ofensiva ha estar llançada des de diferents sectors, però responent a un pla de conjunt. Un dia és la intromissió del Govern de Madrid en el nomenament dels fiscals municipals de Catalunya, un altre és la negativa d'un ministre espanyol a acceptar l'acord executiu ja per si de la Comissió Mixta de Traspassos dels Serveis referents a la radiodifusió, és la valoració dels serveis, és l'atac a la Universitat de Barcelona, són les ordres directes trameses pel Govern de la República espanyola a institucions i funcionaris de Catalunya saltant pel damunt de l'autoritat del nostre Govern, és àdhuc la limitació dels contingents d'exportació de fruites del nostre país, és ara una sentència del Tribunal de Garanties que sota el pretext de la regulació dels contractes de conreu nega la sobirania del nostre Parlament i la seva competència legislativa en afers de Dret civil.

8. «La reunió de “Palestra”», *La Veu de Catalunya*, any 44, núm. 11852 (10 juny 1934), p. 18.

9. «La reunió d'ahir, a Palestra. Els representants de les Joventuts de totes les organitzacions catalanistes acorden la unió sagrada», *La Publicitat*, any 56, núm. 18668 (10 juny 1934), p. 1. L'actuació de Fabra presidint la reunió no degué ser incompatible amb el protagonisme de Batista i Roca a l'hora de conduir-la. De fet, Alexandre Cirici, que hi va ser present, va afirmar molts anys després que va ser Batista el qui va portar la veu cantant (CIRICI 1973, p. 220). Els acords d'aquesta reunió no han estat recollits ni a Duran (2005) —que fa referència a la trobada, però no indica que Fabra hi assistís— ni a la monografia del mateix Duran (2007) sobre Palestra, que no esmenta la reunió. Tampoc no els recull Porta i Capdevila (2021, p. 203-204), que proporciona més informació sobre la reunió. Sí que els recull parcialment Castells (2000, p. 46-47), que és l'autor que dedica més espai a aquest episodi (p. 43-48).

Enfront d'aquesta ofensiva contra Catalunya, «Palestra» creu complir el seu deure nacional en convocar les joventuts de tots els sectors patriòtics i polítics per tal que pel damunt de tot allò que ens separa cerquem la unió en la necessitat de la defensa de les llibertats de la Pàtria.

Per tant «Palestra» proposa a l'assemblea de delegats d'entitats patriòtiques i de joventut l'aprovació dels següents acords:

Primer. — Entre totes les joventuts catalanistes es constitueix el front nacional de joventuts per a la defensa de las llibertats de Catalunya.

Segon. — El front nacional de les joventuts expressa la més entusiasta i disciplinada adhesió al Govern de Catalunya en quant actüi en tot amb ple sentit nacional i en particular per a la defensa de la llibertat pàtria.

Tercer. — Considerant que Catalunya és un poble en marxa envers la seva sobirania nacional, el front de les joventuts espera que el nostre Govern actuarà amb tota decisió i energia en la defensa de l'íntegra dignitat i llibertat de Catalunya, per a les quals les joventuts estan disposades a tota mena de sacrificis, àdhuc en l'eventualitat de vacil·lacions en aquells organismes que major responsabilitat tenen en la direcció del nostre poble.¹⁰

Certament, de cara a determinar la participació autorial de Fabra en aquest text, cal tenir en compte, en primer lloc, que es tracta, com hem dit, d'un text *reportat* i que, com assenyala Josep Murgades (2013a, p. 62), aquesta mena de textos «cal prendre's *cum grano salis*» (tot i que també puntualitza que això no els fa perdre validesa testimonial ni significació). En segon lloc, encara que aquests acords haguessin estat proposats per Fabra, com diuen els diaris, seria poc lògic pensar que van ser redactats per ell durant la reunió. En una reunió tensa de dues-centes persones és pràcticament impossible arribar a redactar un text com aquest. Més aviat cal pensar que el text ja estava redactat abans de la trobada i que en la redacció hi devien haver participat diverses persones, entre les quals, probablement amb un nivell de protagonisme alt, Josep M. Batista i Roca. Sigui com sigui, el que sembla important d'assenyalar és que Fabra, com a president de Palestra, s'hi va mostrar molt implicat i hi va tenir participació, i que devia compartir-ne el contingut.

Text idiògraf: carta oberta dirigida a Felipe Sánchez Román (1934)

El polític i jurista Felipe Sánchez Román, que l'any 1932 havia estat un dels diputats a Corts que amb més determinació, contundència i dedicació havien combatut l'aprovació

10. «La reunió d'ahir», p. 1.

de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya (ROIG I ROSICH 1978; ABELLÓ 2007), es va separar el 1934 del Partido Republicano Radical Socialista i va fundar el Partido Nacional Republicano, una agrupació política de centre que, malgrat que sempre va ser minoritària, va tenir cert pes en el món acadèmic. Amb motiu dels fets del Sis d'Octubre, l'11 de desembre del mateix any va fer públic un llarg escrit per mitjà del qual fixava la seva posició al voltant del dictamen de la Comissió de Presidència sobre el projecte de llei que havia d'establir (després de l'empresonament de Companys i el seu gabinet) el règim provisional de govern a Catalunya. El text —que feia una proposta que ara no correspon comentar— contenia aquesta afirmació: «Por su parte, la Universidad de Barcelona, tan generosamente cedida por el Estado a la región, tampoco ha sabido desprenderse —a pesar del valor universal de la ciencia— de un sentido nacionalista, que ha provocado una fuerte abstención de la masa escolar».¹¹

Els atacs a la Universitat Autònoma de Barcelona des de diferents sectors de l'opinió pública espanyola no eren infreqüents, però, en aquest cas, el fet que vinguessin d'una persona que no era de la dreta immobiliària —havia participat en el Pacte de Sant Sebastià— i tenia prestigi com a acadèmic potser és el que va empènyer Pompeu Fabra, com a president destituït del Patronat de la Universitat, i Joaquim Balcells, com a secretari també destituït, a respondre. El 20 de desembre de 1934 van enviar, així, una carta conjunta a Sánchez Román, que també van fer arribar a la premsa de Barcelona, on es va publicar (aquesta és la versió que coneixem i reproduïm).

Segurament, en l'origen de la carta hi ha dues raons més. En primer lloc, cal tenir en compte que, quan redacten l'escrit, Fabra encara no feia ni dues setmanes que havia estat alliberat de l'empresonament al vaixell *Uruguay*, on havia estat tancat amb motiu del Sis d'Octubre. Encara que havia cessat —tot just feia una setmana— la seva suspensió d'«empleo y sueldo» com a director de la Càtedra Superior de Català, la situació continuava sent molt delicada, i segurament a Fabra i a Balcells els interessava, pel que pogués passar, fer constar de la millor manera possible, davant l'opinió pública, que tot el que s'havia fet al Patronat era legal i políticament adequat. En segon lloc —ara al marge dels fets del Sis d'Octubre—, no podem oblidar que tant Fabra com Balcells estaven fortament compromesos en la defensa pública de la gestió del Patronat, que havia rebut crítiques diverses, entre les quals destaca una de col·lectiva d'un grup nombrós de professors de la Universitat.¹²

La carta, signada per tots dos (però segurament escrita per Balcells), extensa, es va publicar el 23 de desembre de 1934 al diari *Mirador*, inserida en la notícia següent:

11. «En torno a la cuestión de Cataluña. Un manifiesto del Partido Nacional-Republicano», *La Vanguardia*, any LIII, núm. 22075 (11 desembre 1934), p. 30.

12. Sobre els avatars i la gestió del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona, vegeu Miracle (1968, p. 563-564), Ribas i Massana (1976), Vernet (1982), Segarra (1998, p. 205-206) i Claret (2003, 2004, 2007, 2020). Una carta de Fabra i Balcells en resposta al grup de professors crítics ha estat editada a Fabra (2011, p. 390-393). Vegeu també Fabra (2013, p. 583 i 622). Específicament sobre les crítiques, Larios (2015).

Els senyors Fabra i Balcells protesten d'unes afirmacions contingudes en el manifest del Partit Nacional Republicà

Hem rebut la següent carta, que publiquem gustosos:

Sr. Director: Amb data 20 del present mes de desembre, hem enviat el següent escrit al senyor Sánchez Román, que li prego publiqui al periòdic de la seva digna direcció.

Atentament,
Joaquim Balcells.

En el manifest de constitució del Partit Nacional Republicà, hem llegit el següent paràgraf: «Per la seva part, la Universitat de Barcelona, tan generosament cedida per l'Estat a la regió, tampoc ha sabut desprendre's —malgrat del valor universal de la ciència— d'un sentit nacionalista que ha provocat una forta abstenció escolar.»

Creiem un deure protestar d'aquestes afirmacions que en un home del clar judici i imparcialitat de vostè tan sols excusa la falta d'informació o l'èxit de la campanya difamatòria de que ha estat víctima el Patronat de la Universitat de Barcelona.

Aquesta no va ésser cedida mai per l'Estat a la regió, ni mai s'ha fet en ella obra política ni nacionalista. Va ésser regida per un Patronat en el qual representaven l'Estat homes tan il·lustres com els senyors Gregorio Marañón, Cándido Bolívar, Américo Castro, A. García Banús i Antonio Trías, i entre els representants de la Generalitat figurava el senyor Domènec Barnés, nomenament que va fer aquella com a signe de la serenitat i apoliticisme que havia de presidir l'obra del Patronat. Seria una ofensa per aquests homes suposar-los capaços d'infidelitat a la representació que ostentaven. Aquest Patronat va procedir sempre en perfecte acord, complint la missió que li estava encomanada de vetllar per la convivència fraternal dintre de la Universitat de Barcelona de les cultures catalana i castellana, sense que mai es produís cap incident ni protesta: la dimissió del senyor Américo Castro es fundava en un criteri personal i en escrúpols de què amb el temps pesés excessivament a la Universitat catalana l'element català, criteri que no va ser compartit pels seus col·legues representants de l'Estat al Patronat.

Tampoc pot acusar-se a motius polítics la disminució de matrícula, sinó a la major serietat de les proves, especialment en els exàmens d'ingrés. La disminució de matrícula havia estat considerada com una necessitat, tant per a la major eficàcia de l'ensenyança, com per a evitar augment del proletariat intel·lectual, que tant ha preocupat a tots els països, i l'aconseguir-ho pels mitjans posats en pràctica per la Universitat de Barcelona, o sigui, per l'elevació del nivell de les proves, i dels mètodes d'ensenyança, va ésser preconitzat a les conclusions de l'Assemblea Universitària espanyola reunida pel senyor Fernando de los Ríos el 1932. L'èxit de la

Universitat de Barcelona i el seu apoliticisme va ser reconegut pel propi senyor Villalobos, actual ministre d'Instrucció Pública, en unes declaracions que va publicar la premsa l'estiu passat i en les quals protestava que l'emigració d'alumnes de Barcelona obeís a la causa que vostè li atribueix.

Per acabar hem d'assenyalar també el fet que mai havien estat tan intenses i cordials com en el període darrer les relacions de la nostra Universitat amb les altres d'Espanya i l'acolliment entusiàstic de què havien estat objecte els més il·lustres representants de la intel·lectualitat espanyola no catalana, a molts dels quals la Universitat de Barcelona va invitar a professar en ella cursos i conferències: ens permetem comptar els dels senyors Menéndez Pidal, Sánchez Albornoz, Américo Castro, González Palencia, García Gómez, Gaos, Dámaso Alonso, Marín Ocete, Gallego Burín, Jorge Guillén, etc., comptant per a aquest any amb conferències dels senyors Unamuno i Ortega i Gasset, entre altres. Amb l'experiència d'aquests cursos s'havia format el projecte de la creació d'un Institut d'Estudis Hispànics, que si no s'havia començat a realitzar va ésser per no haver trobat acolliment al Ministeri que des de fa uns mesos venia negant la seva ajuda, especialment l'econòmica, a la nostra Universitat. — Pompeu Fabra, Joaquim Balcells.¹³

No tenim constància que Fabra i Balcells rebessin resposta de Sánchez Román.

Conclusions

Aquest petit conjunt de textos reforcen la idea que Pompeu Fabra es va sentir fortament implicat en els avatars polítics de la Catalunya del període republicà. I que un element fonamental d'aquesta implicació va ser el compromís a favor de l'autogovern del país (la defensa de la Universitat Autònoma també formava part d'aquest compromís polític, encara que presenti alhora aspectes d'una altra naturalesa). No és una idea nova, certament, però potser algun dia aquest material ens ajudarà a ponderar amb més precisió la força d'aquest compromís. Tinguem en compte, per exemple —tot i que ara no podem entrar en detalls—, que Fabra, encara que fos president de Palestra, hauria pogut molt fàcilment excusar-se de participar en la reunió del 9 de juny de 1934, ni que fos aduint que era una reunió de joves i que ell tenia seixanta-sis anys! No sols hi va anar, sinó

13. «Els senyors Fabra i Balcells protesten d'unes afirmacions contingudes en el manifest del Partit Nacional Republicà», *Mirador*, any iv, núm. 342 (23 desembre 1934), p. 3. Cal no confondre el diari *Mirador*, que és el nom que va adoptar *La Publicitat* quan va ser suspesa amb motiu dels fets del Sis d'Octubre, amb el conegut setmanari *Mirador* (en rigor, per un acord, durant el temps de suspensió de *La Publicitat* va figurar que la revista era un suplement setmanal del diari). En la carta hi ha un error, ja que les afirmacions de Sánchez Román no van aparèixer en cap «manifest de constitució» del partit, sinó en un «manifest» sobre una qüestió de la vida política del país.

que durant aquells dies va trobar-se més d'una vegada amb el president Companys per parlar de tot plegat.

Referències bibliogràfiques

- T. ABELLÓ, 2007: *El debat estatutari de 1932*, Barcelona: Parlament de Catalunya.
- M. ALPERT, 1982: *La reforma militar de Azaña (1931-1933)*, Madrid: Siglo Veintiuno Editores.
- V. CASTELLS, 2000: *El 6 d'octubre. Palestra i Batista i Roca*, Barcelona: Rafael Dalmau.
- A. CIRICI PELLICER, 1973: *El temps barrat*, Barcelona: Destino.
- J. CLARET, 2003: *La repressió franquista a la universitat catalana*, Vic: Eumo.
- J. CLARET, 2004: «La repressió franquista a la universitat espanyola», tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra.
- J. CLARET, 2007: «Pompeu Fabra, educació i reforma», dins A. ALSINA i altres, *La figura i l'obra de Pompeu Fabra*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, p. 57-65.
- J. CLARET, 2020: «Pompeu Fabra a la Universitat», dins J. MURGADES, N. NOGUÉ, E. BELLÉS (eds.), *Pompeu Fabra, a la Universitat i de la Universitat*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, p. 21-39.
- P. FABRA, 2011: «Epistolari», a cura de Jordi Manent, dins P. FABRA, *Obres completes*, vol. 8, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 11-866.
- P. FABRA, 2013: *Obres completes*, vol. 9, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- L. DURAN, 2005: «L'organització patriòtica Palestra i la política (1930-1934)», *Revista de Catalunya*, núm. 206 (maig 2005), p. 86-100.
- L. DURAN, 2007: *Intel·ligència i caràcter. Palestra i la formació dels joves (1928-1939)*, Barcelona-Catarroja: Afers.
- L. DURAN, J. MANENT, 2018: «Fabra i la política partidista, assaigs frustrats. Una primera aproximació», dins L. DURAN, J. MANENT (eds.), *Pompeu Fabra: llengua, civisme, país*, Barcelona: Edicions de la Revista de Catalunya, p. 90-103.
- M. FOLGUERA i DURAN, 1996: *Una flama de la meua vida (memòries)*, edició i estudi introductor d'Isidre Carné, Sabadell: Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya.
- A. GONZÁLEZ VILALTA, 2006: *Els diputats catalans a les Corts Constituents republicanes (1931-1933). Nacionalisme, possibilisme i reforma social*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- A. JANÉ, J. MIR, 2013: «Cronologia general de la vida i l'obra de Pompeu Fabra», dins P. FABRA, *Obres completes*, vol. 9, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 781-836.
- A. G. LARIOS, 2015: «L'oposició a l'autonomia de la Universitat de Barcelona (1933-1934)», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XXVI, p. 259-278.

F. LÓPEZ RAMÓN, 2009: «Las reformas militares de Azaña», dins L. ORTEGA ÁLVAREZ (ed.), *Las reformas administrativas en la II República*, Madrid: Instituto Nacional de Administración Pública, p. 89-94.

J. MIRACLE, 1968: *Pompeu Fabra*, Barcelona: Aymà.

J. MURGADES, 2013a: «Presentació, justificació, ordenació i edició» de «Textos i materials», dins P. FABRA, *Obres completes*, vol. 9, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 61-70.

J. MURGADES, 2013b: «Nota preliminar» a «Manifestos subscrits», dins P. FABRA, *Obres completes*, vol. 9, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 675-676.

F.J. PORTA I CAPDEVILA, 2021: «Josep Maria Batista i Roca (1895-1978). Biografia del primer intel·lectual independentista», tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra.

A. RIBAS I MASSANA, 1976: *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*, Barcelona: Edicions 62.

B. de RIQUER, 2016: «Pompeu Fabra en el seu context històric», dins M.T. CABRÉ CASTELLVÍ i altres, *Actes de la I Jornada de la Càtedra Pompeu Fabra. «Una mentalitat d'enginyer al servei d'una llengua i d'un país.» Barcelona, 5 i 6 de novembre del 2015*, Barcelona: Càtedra Pompeu Fabra, p. 41-52.

J. M. ROIG I ROSICH, 1978: *L'Estatut de Catalunya a les Corts Constituents*, Barcelona: Curial.

E. ROLDÁN CAÑIZARES, 2016: «Las reformas militares durante la II República: un asunto político», *Revista Internacional de Pensamiento Político*, 1a època, vol. 11, p. 403-419.

M. SEGARRA, 1998: *Pompeu Fabra*, Barcelona: Empúries.

J. VERNET, 1982: «Pompeu Fabra, president del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)», dins *Homenatge a Pompeu Fabra, president del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939), en complir-se cinquanta anys de la publicació del Diccionari general de la llengua catalana i de les Normes de Castelló de la Plana*, Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 5-22.